

ოსიპ მანდელშტამი. განუხორციელებელი მეტამორფოზა
„კავკასიელი მთიელიდან“ - ჯუღაშვილამდე

ჯოხაძე გრიგოლ

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

<https://doi.org/10.52340/idw.2025.64>

აბსტრაქტი. 1937 წელს „ანტისტალინური ეპიგრამისთვის“ ვორონეჟში „გამოკეტილი“ ოსიპ მანდელშტამის გადასახლების ვადა ამოიწურა. ბუნებრივია, პოეტი დაინტერესდა, რა ელოდა შემდეგ და შეძლებდა თუ არა ბელადის იმპლიციტური ხოტბით თავისუფლების „ყიდვას“. ტექსტს შინაურულად „ოდა“ უწოდეს. როგორც კვლევამ აჩვენა, „ოდა“ კრებს და მოიხმარს ყველა იმ კლიშეს, რომლებსაც ძლევამოსილი და საყვარელი ბელადის პორტრეტის დასახატად იყენებდნენ. შესაძლებლად მიგვაჩნია გარკვეული მოდელის რეკონსტრუირებაც, რომელსაც ექვემდებარებოდა სტალინის განდიდების სტრატეგია: საბჭოელები ყურადღებას ამახვილებდნენ პირველყოფილ ტომობრივ კავშირებზე და მათ აქცევდნენ სოციალური ლოიალობის მთავარ სიმბოლოდ. საბჭოთა საზოგადოების ლიდერები იქცნენ „მამებად“ (სტალინის მოთავეობით), ეროვნული გმირები - „ძეებად“, სახელმწიფო - „ოჯახად“ ან „ტომად“. სტალინი ასრულებდა რიტუალური „მამისა“ და „მასწავლებლის“ როლს. „მამობრივი“ ურთიერთობა არა მხოლოდ ზრუნვის ვალდებულებას შობდა, არამედ - ძალაუფლებასაც ანიჭებდა „მამას“. შესაბამისად იქცეოდნენ „ძეებიც“. ეს ნამდვილი რიტუალური ურთიერთქმედება იყო. ამას და რამდენიმე სხვა არქეტიპული მოდელის იმპლიკაციებს ვაწყდებით მანდელშტამის ტექსტში.

საკვანძო სიტყვები: მანდელშტამის სტალინური ოდა, არქეტიპული მოდელები, საბჭოთა პოლიტექნოლოგია

1933 წლის ნოემბერში ოსიპ მანდელშტამი წერს ანტისტალინურ ეპიგრამას (Мы живем, под собою не чуя страны...), რომელსაც ათობით ადამიანს აკითხებს. ერთ-ერთმა ალბათ დაასმინა და პოეტი 1934 წლის მაისში დააპატიმრეს, სისხლის სამართლის კოდექსის 58-ე სტატიის მე-10 პუნქტით გათვალისწინებული „ანტისაბჭოთა აგიტაცია“ დასდეს ბრალად და ცოლთან, ნადეჟდა მანდელშტამთან ერთად, ჯერ ურალში, პერმის მხარეში, ჩერდინში, გაასახლეს, შემდეგ კი ვორონეჟში „გამოკეტვა“ აკმარეს - მეტწილად, უსამსახუროს და უსახსროს. მალე „ტროცკისტობაც“ დასწამეს. 1937 წლის მაისში გადასახლების ვადა ამოიწურა.¹

1937 წლის 17 აპრილს მანდელშტამი კორნეი ჩუკოვსკის სწერდა, ერთადერთი ადამიანი, ვისაც ჩემთვის ამ უბედურების აცילהა ძალუმს, სტალინია, მისწერეთ მას და ჩემი გათავისუფლება სთხოვეთო (სიტყვა და ბედი 1991: 47).

რა გასაკვირია, ჩუკოვსკის ეს ანტისტალინელის რეპუტაციამოხვეჭილი და შერისხული მანდელშტამის აგონიურ (თანაც - ნაგვიანევ!) ამოძახილად აღექვა! ან: რატომ უნდა გამოჰქომაგებოდა ყველასათვის განწირულ თანამოკალმეს და საკუთარი თავი ჩაეგდო საფრთხეში?

მოკლედ, ამ წერილს არც პასუხი მოჰყოლია, არც - შედეგი.

ამერიკელ მწერალსა და ჟურნალისტთან, რობერტ ლიტელთან (დ. 1935) შეხვედრისას (1979 წ.) პოეტის ქვრივს უთქვამს: მანდელშტამი ერთადერთი რუსი

ინტელექტუალი როდი იყო, რომელიც სტალინს მოეჯადოებინა. მას აინტერესებდა, რა ენიგმა იმალებოდა მის თვალებში... რამ გარდაქმნა კავკასიელი გლეხი ჯუღაშვილი კრემლის ბინადარ გლეხთამჟღეტელ სტალინად – ნამდვილ პარანოიკად? (ლიტელი).

*

ამ პასაჟების შემდეგ კიდევ უფრო წინააღმდეგობრივი შესაძლოა ეს წინადადება აღმოჩნდეს:

1937 წლის 12 იანვარს (ანუ ჩუკოვსკისთვის წერილის გაგზავნამდე სამი თვით ადრე მაინც) მანდელშტამმა თვითონ „მისწერა“ სტალინს.

ის ალბათ (პირველად სიცოცხლეში!) ლექსის საწერად მაგიდას მიუჯდა და წინ ფურცლები და წათლილი ფანქრები დაიწყო (მანდელშტამი, ძირითადად, ზეპირად თხზავდა და შემდეგ გადაჰქონდა ქაღალდზე)!

არც თუ უსაფუძვლო მოტივაცია: გადასახლების ვადის ამოწურვისას, ბუნებრივია, პოეტს მონდომებოდა იმის გარკვევა, რა ბედი ელოდა შემდეგ. ეგებ შესაძლებელი გამხდარიყო ამ ლექსით თავისუფლების „ყიდვა“?!

*

ცოლ-ქმარმა ლექსს, რომელიც პოეტმა 1937 წლის მარტში დაასრულა, შინაურულად „ოდა“ უწოდა და მოსკოვის რამდენიმე რედაქციას გაუგზავნა. მოგვიანებით მანდელშტამი ლექსის განადგურებას მოინდომებს, მაგრამ ვორონეჟელი მეგობარი, ნატაშა შტემპელი, ხელნაწერს მაინც შეინახავს: „ბევრი მირჩევდა, ლექსი გადამემალა, თითქოს მსგავსი არც არაფერი ყოფილიყო. ამას არ ჩავდივარ, უამისოდ სიმართლე უსრული იქნებოდა: ორგემაგე ყოფა ჩვენი ეპოქის აბსოლუტური ფაქტია, და ამას ვერავინ დაუსხლტა. ოღონდ სხვები ასეთ ოდებს თავიანთ ბინებში და აგარაკებზე თხზავდნენ და, სანაცვლოდ, ჯილდოებს იღებდნენ. ოსიპ მანდელშტამმა ეს ყელზე თოკმოხვეულმა ჩაიდინა... ახმატოვამ - მაშინ, როცა ყულფს მის ვაჟს სდებდნენ... ვინ დაძრახავს მათ ამ ლექსებისთვის?!... - წერდა ნადეჟდა მანდელშტამი (ნადეჟდა მანდელშტამი 1989:197).

1975 წელს „ოდა“ უცხოეთში დაიბეჭდა, საბჭოთა კავშირში კი, რა თქმა უნდა - მოგვიანებით: ჯერ, ნაწილობრივ (1981 წ.), შემდეგ კი - სრულად (1989 წ.) (მანდელშტამი).

*

ეს ლექსი, თუ რამეს ადასტურებს, იმასლა, რომ მანდელშტამი არასოდესაა ცალსახა. არაერთმნიშვნელოვანი და წინააღმდეგობრივია მისი როგორც პიროვნულ-ეთიკური, ისე - შემოქმედებით-ესთეტიკური არჩევანი და „პოზიცია“. ოღონდ, არავინ უნდა იფიქროს, რომ სიტყვები „არჩევანი“ და „პოზიცია“ რაიმე ისეთს გამოხატავს, რაც ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი და ურყევია. თავისუფლების აღქმა, შეგრძნება, ბიოგრაფია და რომელიღაც აბეზარი ფსიქოლოგიური მექანიზმი (ან ტრავმა თუ კომპლექსი...) პოეტს *იმდენჯერ* და *ისე* აარჩევინებს რასმე, *რამდენჯერაც*, *რამდენადაც* და *როგორაც* კონკრეტულ ვითარებაში სწორად მოეჩვენება. მისი პიროვნებისა და შემოქმედების უტყუარად მწვდომისა და შემცნობის ამბიციამ ლამის ერთმანეთს გადაჰკიდა სახელმოხვეჭილი მკვლევრები და კომენტატორები. მეტიც: მისი ესა თუ ის სავსებით პროზაული საქციელიცა და პოეტური ამოძახილიც ყოველთვის სათუოდ, ორგემაგედ, ამბივალენტურად ესახებათ – მაშინაც, როცა საბჭოურ ტირანიასა და სტალინს ეწინააღმდეგება, და მაშინაც, როცა ორსავეს

ერთგულებას ეფიცება და ელაციცება. ეს ბედი ხვდა წილად ამ ლექსსაც. პოეტი აქაც ენიგმატურ ფიგურად მიიჩნევა: სასტიკი და მონური ოიკუმენასაგან გაუცხოება და განაპირება ერწყმოდა საზოგადოების წევრად ყოფნისა და პოეტად ცნობისაკენ მიამიტურ სწრაფვას.

მკვლევრები ახლაც მხრებს იჩეენ. ჰგონიათ, რომ:

ამ ლექსით პოეტი ცხოვრების მდინარებას დაჰყვა და შექმნილი მოცემულობა სოციალურ ფაქტად აღიარა (გასპაროვი 2000:41).

მიზანმიმართულად და გულწრფელად ილტვოდა ხალხისაკენ, სამყაროსაკენ (გიდოვი 1991:284).

ლექსი განმსჭვალულია ირონიით, თვითირონიითა და გაჯერებულია ეზოპეს ენის ელემენტებით (მეს-ბეიერი 1991:243-393); ფროლოვი 2008; ჩერნოვი 2003).

ავტორი სულიერად იტანჯება და ვერ უსხლტება კონფორმიზმის საცდურს მოსალოდნელი სასიკვდილო განაჩენის მოლოდინში (ივასკი 1971:109-123).

პოეტმა გადასინჯა თავისი დამოკიდებულება სტალინისადმი და დააფასა ის, რომ „მსუბუქი“ გადასახლება აკმარეს (გერშტეინი 1986).

პოეტმა ეს ლექსი თავის ეპოქასთან გარკვეული რეზონანსის მისაღწევად შექმნა (ნერლერი 2004).

ეს ლექსი ადასტურებს პოეტის მიერ გამოვლენილ სისუსტეს ჯოჯოხეთური რეჟიმის დამწიხვლები მანიპულაციის წინაშე, და დრეკს პიროვნებას (სარნოვი 1990).

ჩვენ წინაშე მეცნიერთა ნააზრევია, და, შეიძლება ითქვას, მანდელშტამის პიროვნულ-შემოქმედებითი ვექტორივით, ზიგზაგებით აღსავსე.

პოეტი ანატოლი ნაიმანი ფიქრობს, რომ შესავალ სტროფებში მანდელშტამმა ის წარმოისახა, თუ როგორ ცდილობენ ბავშვები პორტრეტის გადმოხატვას, და მეტი მსგავსებისათვის უჯრიან ფურცლებს იყენებენ²:

ნაიმანს „ოდა“ ქებად არ მიაჩნია. საქმე ის არის, რომ მანდელშტამის ცენტრალური გაგება, რომლითაც ის კაცობრიობას აღნიშნავდა, სიტყვა იყო. მისი „ძრავა“ ახლაც სიტყვაა – ადამიანის სახელი (ჩვენს შემთხვევაში – სტალინისა. მნიშვნელოვანია, რომ სტალინი და მანდელშტამი სეხნიები იყვნენ!). ამ ნაწარმოებში პოეტი სტალინს სათანადო ადგილს „უჩენს“ – მთელი ინტერნაციონალური კაცობრიობის მმართველად სახავს, მაგრამ ბელადის „პირმტკიცობა“ (крепкий рот) ნაიმანს აფიქრებინებს, რომ მანდელშტამი ლაპარაკის პრივილეგიას სტალინსაც კი ვერ დაუთმობდა: ამგვარად, ერთი იოსები მმართველია, მეორე კი – ქადაგი – ამ „კლასიფიკაციას“ ჭვრეტს „ოდაში“ რუსი პოეტი. მანდელშტამმა იცოდა თავისი ფასი. ის კი არ შესჩენია ან აჰკიდებია სტალინს, არამედ თითქოს უთხრა: შეხედე, რა ლექსი გიძღვენიო! ანატოლი ნაიმანი იხსენებს 1990-იან წლებში 16 წლის უნახავ იოსიფ ბროდსკისთან შეხვედრას: ორი პოეტი ერთმანეთს ასწრებდა „ოდაზე“ საქებარი სიტყვების თქმას!

ოლონდ ნაიმანს არ გაუზიარებია ბროდსკის მოსაზრება, რომ მანდელშტამი შეცდა, როცა ამ დონის ლექსი მიუძღვნა სტალინს: ტირანებს არ უყვართ, ისტორიაში მათი დარჩენის შესაძლებლობას ვიღაცის ლექსი განაპირობებდეს. პირიქით, პოეტი იმით უნდა გახდეს ცნობილი, რომ ლექსი მიუძღვნა დიდებულ ადამიანს! (ნაიმანი მანდელშტამზე).

ჩემი მხრივ კი, დავამატებდი: ტირანებს არ უყვართ, როცა რამე მათზე უკეთესია, მათ შორის – ვერც დიდებულ ლექსებს იტანენ!

2 „ხელით ნახშირს რომ დავწვდომოდი ქება-დიდებად, მხიარულ ფერებს მომაფრქვედა უთუოდ დილა, ჰაერის ყდაზე გამოსახვა არ მომწყინდება რთულ და ემპაკურ კუთხეების – მფრთხალად და ფრთხილად...“ (Когда б я уголь взял для высшей похвалы — Для радости рисунка непреложной, — Я б воздух расчертил на хитрые углы И осторожно и тревожно).

*

მანდელშტამი „ოდისთვს“ ლამის ყველა იმ კლიშეს კრებს და მოიხმარს, რომლებიც კი სტალინის განსაზღვრულად იმხანად გამოეყენებინათ:

ის „სამყაროს ღერძს“ აბრუნებს; საბჭოთა კავშირში გაერთიანებული ას ორმოცი ხალხის წეს-ჩვეულებებს პატივს სცემს; მის პორტრეტებს ხატავენ (თვითონ პოეტიც ამ საქმეს შესწიდებია!); შექებულია მისი ღიმილი; მისი ბრძნულად გამომზიარალი თვალეები; მისი სმენამახვილობა; მისი სამშობლო - კავკასიის მთები, მისი თავდადება, და ა.შ. (მანდელშტამი).

*

ამ კლიშეთაგან ერთ-ერთია სტალინის „მამად“ დასახვა. ლექსში „მამა“ სამჯერ იხსენიება¹:

„შევუფარდებდი ტყუპისცალის ბრძნულ თვალთა თამაშს
მე იმ გამოთქმას, არ გავუმხელ რასაც დროებას,
უახლოვდები და შეუმცდარ გეშით ცნობ მამას,
სუნთქვა გეკვრის და გრძნობ სამყაროს მოახლოებას“.

1 И в дружбе мудрых глаз найду для близнеца,

Какого, не скажу, то выражение, близясь

К которому, к нему, — вдруг узнаешь отца

И задыхаешься, почуяв мира близость.

ამ პოეტურ ხილვაში სტალინი ჯერ „ტყუპისცალი“, შემდეგ კი - „მამა“, რომლის სიდიდე/სიდიადეც სამყაროსას ედრება და მასთან მოახლოების სიზმარეული პრეცედენტიც კი მთქმელს სუნთქვას უკრავს; „ასეთი მამიკოს შემხედვარეს შეიძლება სულიც ამოგხდეს!“ - შენიშნავდა ნადეჟდა მანდელშტამი.

*

„შენც, ხელოვანო, გაუფრთხილდი მეომრის ამაგს,
ტყედ შემოერთყი, მცველ ფიჭვნარის ჰქმენი ფიჭვობა,
დაუდარაჯდი, რომ ვერავინ შეჰკადროს მამას
ნადრახი ზრახვა, უჭკუობა და უნიჭობა“.¹

ეს ლამის ლოზუნგია, რომლის პროზაულ ვერსიასაც პარტიულ დოკუმენტებშიც ამოიკითხავდი და საჯაროდ გამომსვლელთაგანაც მოისმენდი. ჩვენთვის, რა თქმა უნდა, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ისაა, რომ „ოდის“ ობიექტი კვლავაც ყოველმხრივ საზრუნავ და მოსაფრთხილებელ „მამად“ სახელიდება.

*

„მენიშნებინა, მოვინდომე, წამახულ ისრით
პირმტკიცობაზე მამის, ჯიუტ სიტყვებს რომ კვერავს,
ქუთუთოებო, მკვეთრად ნამერწ სიღრმიდან ისვრით
მილიონობით ჩარჩოთაგან გამოჩრილ მზერას“².

1 Художник, береги и охраняй бойца:

В рост окружи его сырым и синим бором

Вниманья влажного. Не огорчить отца

Недобрым образом иль мыслей недобором

2 И я хотел бы стрелкой указать

На твердость рта — отца речей упрямых,

ეს ფანტაზმა „ორი კურდღლის მოკვლას“ ცდილობს: ერთი მხრივ, ყურადღება მიგვაპყრობინოს „ოდის“ ობიექტის „ბაგეგაუხსნელობაზე“ (твердость рта), რაც ეგებ სპარტანულ სიმკაცრესა და, შესაბამისად, ლაკონიურობაზე მიგვითითებს, მეორე მხრივ კი, იმაზე, რაც ამ ბაგეებს ამოსცდება - ე.წ. ჯიუტმეტყველებასა თუ „გაჯიუტებულ“ სიტყვებზე. მანდელშტამი აქ, ერთი მხრივ, სტალინისათვის ნიშანდობლივ სიტყვაძვირობაზე მიგვითითებს, მეორე მხრივ კი, ცდილობს, ის, რომ სტალინი დიდი ენაშქვერობით ვერ დაიკვებინა, ღირსებად „გარდასახოს“.

ჩვენ ყოველივე ეს „პირმტკიცობად“ გადმოვიტანეთ, რაც ქართულში სათანადო ასოციაციებს აღძრავს, მისი კონოტაცია კი საქებრად ზედგამოჭრილია!

*

სტალინი „მამად“ მანდელშტამამდეც არაერთხელ მოუხსენიებიათ, მის დროსაც და მას შემდეგაც.

არსებობდა თუ არა რაღაც მოდელი, რომლის რეკონსტრუირებაც შეგვაძლებინებს მე-20 ს. 20-30-იანი წწ. სოციალურ-პოლიტიკური თუ მხატვრული რეალობის უკეთ წვდომას და ინტერპრეტირებას?

*

ამერიკელი მკვლევრის, კატერინა კლარკის აზრით, გერმანიისა და ზოგი სხვა ქვეყნის მსგავსად, საბჭოელები ყურადღებას ამახვილებდნენ პირველყოფილ ტომობრივ კავშირებზე და მათ აქცევდნენ სოციალური ლოიალობის მთავარ სიმბოლოდ. საბჭოთა საზოგადოების ლიდერები იქცნენ „მამებად“ (სტალინის მოთავეობით), ეროვნული გმირები - „ძეებად“, სახელმწიფო - „ოჯახად“ ან „ტომად“. სტალინი ასრულებდა რიტუალური „მამისა“ და „მასწავლებლის“ როლს. „მამობრივი“ ურთიერთობა არა მხოლოდ ზრუნვის ვალდებულებას შობდა, არამედ - ძალაუფლებასაც ანიჭებდა „მამას“. შესაბამისად იქცეოდნენ „ძეებიც“. ეს ნამდვილი რიტუალური ურთიერთქმედება იყო (კლარკი 1981:114;124-127).

*

რუსი მკვლევრის, დიმიტრი ბიკოვის აზრით, სტალინური ეპოქის პოლიტტექნოლოგია მითს ეფუძნებოდა. აქ მამა ღმერთი ლენინია, სტალინი კი - დაცემული ანგელოზი ან სულაც - ქრისტე. ის ამ ორივე ჰიპოსტასს ძალზე საინტერესოდ იყენებდა. სტალინი, სავსებით უცნაურად, ერთდროულად განსახიერებდა, პირველ ყოვლისა, უნივერსალურ მამას, საყოველთაო მამა-ჰუმანისტს, მეორე მხრივ - საყოველთაო დამსჯელ რევიზორს: ადამიანს, რომელსაც ყველა ელოდა, და რომელიც მოვიდა, როგორც ზეციურ, ჯოჯოხეთურ ძალთა გენერალური ინსპექტორი. ამას გარდა, ეს ვოლანდის სახეცაა, ირაციონალურ-ინფერნალურ ძალთა განსახიერება, რომელსაც ბოროტების ჩადენა სწადია, მაგრამ სიკეთეს სჩადის. მისი ამოცანა ხომ ძალიან მარტივია: მამა ღმერთისაგან განდგომილმა, სცადოს სამყაროს განადგურება, როგორც სატანის წესია, მაგრამ ამას თანამედროვენი სიკეთედ აღიქვამენ, რადგან, მის გარდა, არავინ ებრძვის რუსეთის ჩამორჩენილობას, რუსულ ბიუროკრატიაში ... მისი ქმედება სამართლიან შურისგებად მიიჩნევა... ეს არის პილატეს, ვოლანდისა და სტალინის ნაზავი... ის უსასტიკესია, მაგრამ სხვაგვარად შეუძლებელია! ეს შერწყმა რევიზორისა, გულმოწყალე მამისა და ეშმაკისა უაღრესად საინტერესო კონოტაციებს შობს... (ბიკოვი).

*

გერმანელი მკვლევრის, იან პლამპერის აზრით, სტალინის „მამად“ დამკვიდრება ეთნიკურობის სტიგმის გადალახვასაც ისახავდა მიზნად. საამისოდ პირდაპირ ზედგამოჭრილი იყო წოდება, რომელიც მას „შეეზარდა“ - „ხალხთა მამა“. ამ სახის ფარგლებში სტალინს წარმოსახვდნენ იმ პატრიარქად, რომელიც მოთავეობს საბჭოთა ხალხების ჰარმონიულ ოჯახს. ამ მხატვრული სახის გასავრცელებლად გამოიყენებოდა პოეზია, კერძოდ კი - ფოლკლორი. გორკიმ მოუწოდა მწერლებს, წარსულის წარმომჩენი ჟანრიდან ფოლკლორი თანამედროვე ჟანრად გადაექციათ. ტრადიციულ რუსულ თქმულებათა ჟანრი „ბილინა“ გარდაიქმნა „ნოვინად“. ეს ნეოლოგიზმი საბჭოთა თანამედროვე ანუ ახალი თემატიკის ათვისებაზე მიუთითებდა.

„მამის“ სახის გასაცოცხლებლად ერთ-ერთი ყველაზე სენსიტიური და დემოკრატიული ფიგურა შვილია. ამ არქეტიპულ „მამაშვილობასაც“ დიდი ენთუზიაზმით იყენებდნენ. 1935 წელს გაზეთებმა გამოაქვეყნეს ფოტო, რომელზეც ლენინის მავზოლეუმის ტრიბუნაზე მდგარი ბელადი 11 წლის პიონერ ნინა ზდროგოვასთან ერთად ესალმება ფიზკულტურელთა აღლუმს. იმ მომენტიდან - ვიდრე მეორე მსოფლიო ომის დასაწყისამდე - გავრცელდა ფოტოები, რომლებზეც სტალინი არარუსი პატარა გოგონების გვერდით აღებეჭდათ. „მამის“ სახის გასამართლებლად ბელადი კოცნიდა ბავშვებს, ხელს ართმევდა მამებს და სტუმრობდა მოსკოვის ბავშვთა სახლებს (პლამპერი).

ამერიკელი მკვლევრის, სტივენ კოტკინის თანახმად, 1935 წელს სტალინს ნება დაურთავს „პიონერსკაია პრავდასთვის“, მისი ფოტო ქალ-ვაჟთან, სვეტლანასა და ვასილისთან ერთად, გამოექვეყნებინა. მალე ეს ბავშვები გაქრებიან მხედველობის არიდან, მაგრამ შვილებზე მზრუნველი ლიდერი მამის ხატ-სახე, დარჩება (კოტკინი 2017:171).

კოტკინი მიიჩნევს, რომ სტალინს მოიხსენიებდნენ ფორმით - Отец და არა - Батюшка, როგორც რუს მეფეებს (კოტკინი, 2017:700), თუმცა ეს მთლად ასე არ არის. ჩვენ წავაწყდით გეოგრაფ ივან პაპანინის 1938 წლის არქტიკული ექპედიციისადმი მიძღვნილ ერთ ფსევდოფოლკლორულ ტექტს, რომელშიც სტალინი სწორედ „ბატიუშკად“ მოიხსენიება. თანაც, ეს „ბატიუშკა“ „იოსებ სინათლე ბესარიონის ძეა“ (პლამპერი).

*

როგორც უნდა იყოს ეს წარმოსახვითი მოდელები, ისინი მაინც იმ ისტორიული რეალობის შემდეგ და გათვალისწინებით შეიქმნა, რომლის შესახებაც ლამის ყველამ ყველაფერი იცის. ცხადია, ვერ გამოვრიცხავთ მიკერძოებას, ვოლუნტარიზმსა და წინასწარ შექმნილ უარყოფით დამოკიდებულებას.

თუმცა ამ რეალობის თითქმის ყოველი ფურცელი დოკუმენტირებულია და საარქივო მასალებიც, რომელთა მიკვლევა და გამოყენებაც რუსმა და უცხოელმა მეცნიერებმა მოასწრეს, ამ მოდელების შესაძლო ცხოველმყოფლობას მაინც ადასტურებს.

საბჭოთა პოლიტიკური ტექნოლოგია ზუსტად ისეთი იყო, როგორც - ნებისმიერი ტოტალიტარული ქვეყნისა, მაგრამ ის პიონერული გახლდათ, და ეს უადრესად გასათვალისწინებელი ფაქტორია. სამწუხაროდ, არ ვიცით, კერძოდ, ვინ ასახლებდა საბჭოთა ადამიანის ცნობიერებაში ზემოთ განხილულ არქეტიპებს, ვინ ამკვიდრებდა ზემოთ განხილულ სააზროვნო სტანდარტებს, მაგრამ ვიცით, რომ ისინი იმდენხანს ინარჩუნებდნენ არსებობის უფლებას, რამდენსაც საჭიროდ მიიჩნევდა სტალინი. საბჭოთა ადამიანი, ისე ჩანს, დიდ გონებრივ სისხარტესა და

ფსიქიკურ დინამიკას ამჟღავნებდა: ის იმ შუასაუკუნეობრივი ადამიანით იქცეოდა, რომელიც გარკვეული ასაკის მიღწევამდე, სტიქიებისა და ავადმყოფობების გადალახვამდე და ცოცხლად დარჩენამდე, უარს ამბობდა შვილის თავდავიწყებით შეყვარებაზე. საბჭოთა ადამიანიც იოლად და უტკივილოდ განემორბოდა იმას, რასაც გუშინ საფიქრად მიიჩნევდა! თუმცა ეს მყისიერი ოსტრაკიზმი მეტწილად „ძეებს“ ეხებოდა. „მამის“ არქეტიპი უფრო ძლევამოსილი იყო, და ამას სტალინიც უწყობდა ხელს: ლენინი მის შეუვალ „მამად“ რჩებოდა, ისევე, როგორც თვითონ - დანარჩენი კაცობრიობისა. და ესეც ტოტალიტარული ცნობიერების მარკერია.

ვორონეჟში „გამოკეტილ“ სულიერად და ფიზიკურად შევიწროებულ მანდელშტამს გაზეთების კითხვას არ უშლიდნენ. მან ზუსტად იცოდა, რას და როგორ წერდნენ ბელადზე და, სანაცვლოდ, როგორ იღებდნენ პრემიებსა და კეთილგანწყობას. ამიტომაც თავის „ოდაში“ ამ კლიშეების მხატვრული ტრანსმუტაცია სცადა. როგორც პოეტმა, ეს შეძლო, როგორც მოქალაქეს - არ დაუჯერეს.

მითითებანი:

სიტყვა და ბედი 1991. Слово и судьба. Осип Мандельштам: исследования и материалы. Москва, Наука, 1991, с. 47

ლიტელი. Robert Littell: Nadezhda Mandelstam, <https://www.pwf.cz/en/culture/2832.html>

ნადეჟდა მანდელშტამი 1989. Н. Я. Мандельштам, Воспоминания, Москва, Книга, 1989 г. 197

მანდელშტამი. Мандельштам Осип Эмильевич, Ода, <http://mandelshtam.lit-info.ru/mandelshtam/stihi/stih-389.htm>

გასპაროვი 2000. Гаспаров М., Поэт и общество: Две готики и два Египта в поэзии О. Мандельштама//Сохрани мою речь...3/1. РГГУ. Мандельштамовское общество, Москва, 2000, с. 41

გიდოვი 1991. Гыдов В.Н., Дышать не для себя..., Воронежский период Осипа Мандельштама, Москва, 1991, с. 284

მეს-ბეიერი 1991. Месс-Бейер И., Эзопов язык в поэзии Мандельштама 30-х годов// Russian Literature, 29, с. 243-393

ფროლოვი 2008. Фролов И., Откровение Мандельштама (Эзотерика Сталинской Оды), <http://lib-geminus.narod.ru/Science/Mandel.htm>

ჩერნოვი 2003. Чернов А.Ю., Поединок с рябым чертом//Закон и проаво, Terra Incognita.spb.ru. Правозащитный альманах. Право и милосердие. Август 7/17

ივასკი 1971. Иваск Ю., Вступительная статья, Дитя Европы//О. Мандельштам, Собрание сочинений в трех томах. Под редакцией проф. Г.П. Струве и Б.А. Филиппова. Изд. 2-ое. Международное литературное содружество, Вашингтон, Нью-Йорк, т. 3, 1971, с. 109-123

გერშტეინი 1986. Герштейн Э.Г., Новое о Мандельштаме, Главы из воспоминаний. О.Э. Мандельштам в воронежской ссылке (по письмам С. Рудакова), Atheneum. Paris, 1986

ნერლერი 2004. Нерлер П., Биографическое исследование Пусты меня, отдай меня, Воронеж//Русский Глобус., Июль, №7

სარნოვი 1990. Сарнов Б., Заложник вечности. Случай Мандельштама. Издательство Книжная палата, Москва, 1990

ნაიმანი მანდელშტამზე. Анатолий Найман об Осипе Мандельштаме. Часть 1., https://www.youtube.com/watch?v=bQZ38miQK7Y&fbclid=IwAR2xcx_nZDNEaENPqPgJupq5u-50NuBe-8L_QZH9YOkSwEfqb3nA4epYRA; Анатолий Найман об Осипе Мандельштаме. Часть 2., <https://www.youtube.com/watch?v=8shU3en7Tm4>

კლარკი 1981. The Soviet Novel: History as Ritual, by KATERINA CLARK, The University of Chicago Press • Chicago and London, 1981, გვ. 126-127

ბიკოვი. Дмитрий Быков об образе Сталина в литературе, https://www.youtube.com/watch?v=jupnGXFMsbA&ab_channel=%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8B%D0%B9%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80

პლამპერი. Ян Плампер, Грузин Коба или «отец народов»?.. Культ Сталина сквозь призму этничности, https://www.nlobooks.ru/magazines/neprikosnovennyi_zapas/78_nz_4_2011/article/18416/

კოტკინი 2017. Stalin: Paradoxes of Power, 1878–1928, BY STEPHEN KOTKIN, PENGUIN PRESS, An imprint of Penguin Random House LLC, 375 Hudson Street, New York, New York 10014, 2017, გვ. 171

Osip Mandelstam. Failed Metamorphosis
Kremlin mountaineer to Jugashvili

Jokhadze Grigol
Ilia State University, Tbilisi

Abstract

In the winter of 1937, during his exile in Voronezh, as a last desperate measure, Mandelstam tries to write an adulatory “ode” to Stalin. It seemed natural that the poet became interested in what would follow and whether he could “buy” freedom by the instrumentality of this implicit eulogy. As the research has shown, “Ode” collects and utilizes all the clichés that were used to portray Stalin as almighty and beloved leader. It is also possible to reconstruct some model by which the strategy of Stalin laudation planned. Soviets focused on primordial attachments of kinship and projected them as the dominant symbol for social allegiance. Soviet society’s leaders became “fathers” (with Stalin as the patriarch), the national heroes, model “sons”, the state, a “family” or “tribe”. It was Stalin who most often performed the ritual role of “father” or “teacher”. Together with the father’s care came his authority. They were ritual exchanges between “father” and “son”. The presence of such implications is highlighted in Mandelstam’s “Ode”.

Key words: Mandelstam’s Stalin Ode, archetypical models, soviet political technology